

UDK: 81'373.7
DOI: 10.33669/KJ2024-35-04
Rad primljen: 22. 10. 2024.
Rad prihvaćen: 19. 11. 2024.

Pregledni naučni rad

Dženisa Mujević

Rožaje, Crna Gora
dzenisa.m.mujevic@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0000-8544-4601>

Eufemistični frazeologizmi iz semantičkog polja smrti u govoru Rožaja

*And repression is the mother of euphemism.*¹

Sažetak: Cilj ovog rada je analizirati lokalne eufemistične frazeologizme govora Rožaja iz semantičkog polja smrti, obilježene izuzetnom ekspresivnošću i slikovitošću. Frazeologizmi analizirani u radu prikupljeni su dijalekatskim istraživanjem govora Rožaja i predstavljaju specifikum ove govorne oblasti. Radom želimo predočiti tabuiziranost teme smrti i način konceptualizacije pojmova “smrt” i “umiranje” u polju frazeologije, nepoželjnih za upotrebu, što je uzrok stvaranju eufemističnih frazeologizama frazeologiji, gdje tabuiziranost, vid socijalne kontrole, nameću religija, kultura i društvo, a čovjek se uči tome od svog rođenja. U ovom radu će biti proučavani eufemistični frazeologizmi iz tabuiziranog tematskog polja smrti, na korpusu koji čini 96 frazeologizama, 64 iz semantičkog polja PRIRODNA SMRT i 32 iz semantičkog polja UBIJANJE, STRADANJE. Korpus ovog istraživanja čine frazeologizmi dobijeni istraživanjem putem intjervjua sa autohtonim dijalekatskim govornicima sa teritorije Rožaja. Smrt je, kao dio svake civilizacije, od prvih začetaka oblikovanja kolektiva i individue u kulturnom modelu, eufemizirana različitim mehanizmima, što će u radu biti predstavljeno sa aspekta kognitivne lingvistike. Takođe, utvrdićemo

¹ Neaman, Judith S., Silver, Carole G. (1995). *Book of Euphemism*. Ware: Wordsworth Editions Ltd.

najproduktivniji mehanizam u tvorbi eufemističnih frazeologizama vezanih za pojmove “smrt” i “umiranje”.

Gljučne riječi: eufemizam, lokalna frazeologija, tabu tema, smrt, umiranje, kognitivna lingvistika, konceptualna metafora, konceptualna metonimija

Uvodne napomene

Za potpunije proučavanje eufemizacije u frazeologiji potrebno je poznavati shvatanje primjerene upotrebe jezika u određenoj kulturi, dakle, poznavati koherentnu strukturu iskustava (Kövecses 2005), idealizovano znanje o nekim aspektima života (Stanojević, Parizoska, Stanojević 2007), i temelj konceptualizacije svijeta, “političke, povijesne i društvene čimbenike koji dovode do eufemizacije” (Kuna 2007: 99), kao strukture koja značajno utiče na formiranje frazeologije. U jeziku svakog naroda prisutne su riječi koje se u govoru izbjegavaju, pa se tako stvaraju i adekvatni načini izbjegavanja. Jezički tabui predstavljaju distinktivno svojstvo među kulturama i složen psihološki, religijski, antropološki, etnografski i jezički problem (Giel 2013: 86) i njihov uticaj razlog je semantičkim promjenama u jezicima (Ullmann 1967). Kod Slovena je prisutno pagansko vjerovanje u magijsku funkciju riječi, što najbolje očitujemo u situacijama pominjanja bolesti i ustaljenog vjerovanja da se bolest može odagnati izrazom *daleko od ove kuće bilo*, kao i vjerovanje u kletve i vjerovanje u negativni uticaj pominjanja smrti i nelagodu koju izaziva samo pominjanje, kojim se podrazumijeva ostvarivanje izrečenog, ilokucijska moć riječi. Stoga, nije začuđujuće uvjerenje da se samim pominjanjem smrt može prizvati i izazvati, što je bilo dovoljan razlog za izbjegavanje pominjanja. Sa eufemizmima Dinka Pasini povezuje teoriju obraza (2003: 48) i smatra da se čuvanjem obraza održava komunikacija (Pasini 2005: 61). U osnovi eufemističnog ublažavanja mogu biti metafora, litota, elipsa, perifraza itd., u zavisnosti od toga da li posmatramo semantičku ili sintaksičku frazeologizaciju, a načine eufemizacije detaljno je predstavila Ana Dabrowska (Dabrowska 1993: 262–376). U radu će biti analizirani eufemistični frazeologizmi vezani za tematiku smrti, jezička sredstva kojima se izbjegava pomenuti ono što je u kulturi i društvu tabuizirano, smatrano neprikladnim – u ovom slučaju pominjanje pojmova “smrt” i “umiranje”, a u širem kontekstu

time mislimo i na “ubistvo” i “stradanje”. Semantička analiza sastoji se od spoljašnjeg i unutrašnjeg aspekta. Unutrašnji aspekt odnosi se na semantički preobražaj sastavnica frazeologizama, a spoljašnji na semantičke odnose koje frazeologizmi međusobno uspostavljaju (Matešić 2006). Da značenje frazeologizama ne proizlazi iz zbira značenja sastavnica objašnjava i Igor Melčuk: “Idiom je multileksema ekspresija čije značenje se ne može izvesti opštim pravilima jezika iz značenja sastavnica, njihovih semantički opterećenih morfoloških karakteristika (ako ih ima) i njihove sintaktičke konfiguracije” (Melčuk 2006: 1).² Dakle, frazeologizam definišemo kao neraščlanljivi skup riječi, obilježen ustaljenošću u govoru, uklapanjem u kontekst i rečeničnu strukturu, holističkom reprodukcijom, najmanjeg obima od dvije riječi, najmanje jedne autosemantične i semantički transponovane. Osnovnim kriterijumom za razgraničenje frazeoloških skupova riječi od ostalih, smatramo semantički preobražaj sastavnica, odnosno semantičku transpoziciju, te frazeologizam definišemo kao ustaljeni izraz od dvije ili više riječi, bar jedne autosemantične, kod kojeg je najmanje jedna sastavnica semantički transponovana. Ova definicija je u korespondenciji sa definicijama koje daju frazeološkinje Željka Fink-Arsovski (2002), Alisa Mahmutović (2012)) i Amela Šehović i Đenita Haverić (2017).

Metodološki okvir rada

Cilj ovog rada je da se pruži obuhvatna analiza eufemističnih frazeoloških jedinica iz semantičkog polja smrti registrovanih u razgovornom stilu govornika pomenute oblasti, od kojih veliki broj do sada nije objašnjavan, mnogi nijesu u upotrebi u ostalom dijelu Crne Gore, već su karakteristični samo za pomenutu govornu oblast.

Građa za potrebe istraživanja prikupljena je na teritoriji govora Rožaja i čine je frazeološke jedinice prikupljene putem intervjua sa informatorima koji su dijalekatski govornici. Raznovrsne teme za razgovor

² “Phrasemes in language and phraseology in linguistics” pišući definiciju: “An idiom is a multilexemic expression E whose meaning cannot be deduced by the general rules of the language in question from the meanings of the constituent lexemes of E, their semantically loaded morphological characteristics (if any) and their syntactic configuration” (Melčuk 2006: 1).

omogućile su da materijal bude raznolik, kako bi se selektovao dovoljan broj potvrda upotrebe eufemističnih frazeologizama iz semantičkog polja smrti. Istraživanjem smo obuhvatili rožajska sela kako bismo materijal bilježili od autohtonih govornih predstavnika, pri čemu su informatori bili starija populacija porijeklom iz Rožaja, oni koji su od rođenja živjeli u istom mjestu (migracije su česte radi boljih uslova za stočarstvo, kod ženskih pripadnika promjene životne sredine uzrokovane su udajom, posebno se vodilo računa i jednako su birani i muški i ženski govornici) i koji nijesu prošle obrazovni sistem (informatori sa nekoliko razreda osnovne škole), govornike čiji govor ne bilježi nanose iz standardnog jezika. Istraživanjem je obuhvaćeno preko 100 informatora u intenzivnom terenskom prikupljanju materijala u više navrata tokom 2023. i 2024. godine. Istraživanjem je obuhvaćen prostor rožajskih sela: Balotiće, Plunce, Njeguš, Besnik, Bać, Pripeč, Malindubrava, Jablanica, Stupa, Dračenovac, Crnča, Radetina, Biševo, Sinanovića Luke, Crnokrpe, Čokrlije, Paučuna, Lučice, Grahovo, Grahovača, Bašča, Grižica, Tuzeva Luka, Klanac, Donja Lovnica, Gornja Lovnica, Zloglavlje, Čosovica, Honsiće, Sređani, Ramoviće, Gusnice, Koljeno, Seošnica, Skarepača, Radeva Mahala, Bogaje, Bralići, Bačevac.

Rožaje predstavlja specifičnu govornu zonu na fonetskom, morfološkom, leksičkom, a posebno na frazeološkom planu, što je i razlog proučavanju frazeologizama iz semantičkog polja smrti, pod pretpostavkom da se u govoru Rožaja registruju lokalni frazeologizmi. Rožaje predstavlja ijekavsko-ekavsku zonu, u kojoj su zabilježene brojne glasovne alternacije koje nijesu karakteristične za susjedne govore.

1. Eufemizam

Eufemizam³ je stilska figura riječi koja je proučavaocima predmet interesovanja bila još u antičkom dobu, u političkom i pjesničkom jeziku, a kroz istoriju je različito određivana. “Za Aristotela eufemizam je

³ Od grčke riječi *euphemismos* (*eu* – ‘dobro’, ‘blago’, ‘povoljno’ i *phoemí* – ‘kazujem’, ‘govorim’ (Kuna 2007: 96) što znači “ublažavanje, označavanje zle stvari blažom riječi”, termin antičke retorike kojim se označava ublažavanje izraza s neugodnom, nepristojnom i opasnom konotacijom upotrebom riječi prijatnije konotacije a iste denotacije, gdje se govornik služi i perifrazom (Živković 1986: 194).

podvrsta metafore, a za Kvintilijana podvrsta alegorije” (Solak, Arnaut 2015: 177), a Milivoj Solar smatra da se eufemizam može shvatiti kao podvrsta metonimije (2005: 79), definisan kao “dobro ili povoljno tumačenje loše riječi”⁴ (Enright 1985: 13).

Eufemizmi su “(...) neuvredljive ili pozitivne riječi (ili fraze) koje koristimo da ublažimo oštru, neprijatnu ili neuglednu stvarnost (...)” (Mihas 2005: 129).⁵ kao zamjena za “verbum proprium” ili “disfemizam”, “sa konotacijama koje su uvredljive bilo u vezi s označenim pojmom i/ili za ljude kojima je izjava upućena ili koji je čuju”⁶ (Allan, Burridge 2006: 31). Proces eufemizacije temelji se na stvaranju zamjenske stvarnosti (Krawczyk-Tyrpa 1996: 89), i nesumnjivo je izvor stilističke sinonimije, te Kuna (2007) smatra da eufemizam nadilazi sadržaj figure riječi, a Georges Molinie (2001: 109) eufemizam udaljuje od tropa, definišući kao makrostrukturalnu figuru.

Osnovno obilježje eufemizacije u jeziku čini ublažavanje riječi ili izraza neugodnog značenja, što je moguće proučavati sa različitih polazišta, od sociolingvističkog, do psiholingvističkog.

U procesu eufemizacije govornik ima namjeru “olakša socijalni diskurs” (Rawson 1981: 3), pa se, nasuprot komunikativno “neprikladnim i nepodobnim” disfemizmima, realizuju “podobni i pristojni” eufemizmi, a karakteristika su skoro svih stilova standardnog jezika (Kovačević 2015: 165). Jure Šonje (2000: 252) i Vladimir Anić (2007: 98) eufemizam definišu na isti način. Referent na koji se upućuje može biti neugodan i opasan, te se zbog neugodnosti koju izaziva, a ne zbog neprikladnosti riječi, bira blaža riječ (Palmer 1979: 64). Ranko Bugarski eufemizme definiše kao “lepše reči za pojmove neprijatnih asocijacija ili manje cenjena zanimanja, odnosno niži status” (Bugarski 2009: 212). Branko Kuna eufemizme dijeli u dvije grupe:

⁴ “(...) a good or favourable interpretation of a bad word (...)” (Enright 1985: 13)

⁵ “(...) inoffensive or positive words (or phrases) we use to soften a harsh, unpleasant or distasteful reality (...)” (Mihas 2005: 129).

⁶ “with connotations that are offensive either about the denotatum and /or to people addressed or overhearing the utterance” (Allan, Burridge 2006: 31).

1. eufemizmi vezani za život pojedinca: tjelesne i fiziološke osobine čovjeka, dijelovi tijela, bolest, smrt, zločin, intimni odnosi, mane i poroci;
2. eufemizmi vezani za društveni život: religijska vjerovanja, politika, rat i finansije (Kuna 2007: 110). Navedene definicije proučavalaca eufemizma zasnivaju se na istoj ideji, a u korespondenciji su sa našim stavom.

2. Eufemistični frazeologizmi iz semantičkog polja smrti

Semantičko polje smrti ozbiljnije je proučavano sredinom 20. vijeka u knjizi *The Meaning of Death* (Lenfesty 1995: 12). Alan i Bridž (Allan, Burridge 1991) u svojim radovima izdvajaju četiri osnovne metaforičke kategorije smrti – SMRT KAO GUBITAK, SMRT KAO BRIGA O DUŠI, SMRT KAO PUTOVANJE I SMRT KAO POČETAK NOVOGA ŽIVOTA, od kojih su u našem proučavanom korpusu frazeologizama dominantne SMRT KAO POČETAK NOVOG ŽIVOTA i SMRT KAO PUTOVANJE, a rijetko je prisutna metafora SMRT KAO GUBITAK. Oni izdvajaju i nekoliko grupa u okviru tabua smrti, odnosno, govore o strahovima koje izaziva smrt i umiranje. Četiri kategorije konceptualne metafore smrti izdvaja i Nadežda Silaški (2011) – SMRT JE PUTOVANJE, SMRT JE GUBITAK (SMRT JE ODLAZAK), SMRT JE KRAJ i SMRT JE SAN. Devet kategorija metafore izdvojili su Lejkof i Turner (1989) – SMRT JE ODLAZAK, SMRT JE GUBITAK, SMRT JE NOĆ, SMRT JE SAN, SMRT JE ZIMA, SMRT JE OSLOBOĐENJE, SMRT JE OSOBA, SMRT JE TIŠINA i SMRT JE KRAJNJE ODREDIŠTE.

U okviru ove tabu teme važno je istaći da osnovu predstavlja tabu iz straha, a Alan i Bridž (Allan, Burridge 1991) izdvajaju i nekoliko grupa strahova koje izaziva tabu smrti i umiranja, a smrt se posmatra kao tabu sa aspekta pristojnosti, delikatnosti, osjetljivosti teme, vida izražavanja poštovanja prema preminulima (Gross 1985: 205), i može se posmatrati kroz kulturološku i religijsku dimenziju. U istraživačkom korpusu eufemističnih frazeologizama iz semantičke kategorije smrti, tabu imenica *smrt* i tabu glagol *umrijeti* imaju frazeološke, najčešće i perifrastične zamjene, uz sveprisutnost religijskih konceptata i orijentalne leksike,

kako bi se očuvala veza sa religijom i izvornim jezikom Kur'ana. Sama tabu imenica "smrt" i glagol "umirati" imaju eufemistične zamjene – *odlazak, preseljenje...*

Maja Opašić i Maja Gregorović su u radu *Smrt u hrvatskoj frazeologiji* (2010) podijelile frazeologizme iz tematskog polja smrti u četiri grupe, a svaku grupu na podgrupe:

- 1) frazeologizmi sa značenjem "blizu smrti";
- 2) frazeologizmi iz tematskog polja "način i razlog smrti";
- 3) frazeologizmi sa značenjem "umrijeti, preminuti, biti mrtav";
- 4) frazeologizmi čije je značenje povezano s trenucima i događajima nakon smrti.

Autorke u podjelu nijesu uvrstile frazeologizme koji se odnose na ne-prirodnu smrt, uzrokovanu samoubistvom, ubistvom, žrtvovanjem.

2.1. Semantička analiza frazema s eufemističnim značenjem

Prirodna smrt

Konceptualna metafora

preselio je neko (1); *odmoriti dušu* (2); *biti na boljem mjestu* (3); *biti u vječnoj ahiretskoj kući* (4); *vratiti se Allahu* (5); *preseliti <se> (otići) na ahiret* (6); *promijeniti kuću* (7); *promijeniti svijet* (8); *halaliti se s dunjalukom* (9); *otići na bolji svijet* (10); *teslimiti dušu* (11); *teslimiti džan* (12); *dati Bogu dušu* (13); *dijeliti se sa dušom* (14); *duša je ispala nekome* (15); *jedva piha duša u nosu nekome* (16); *došla duša u nos nekome* (17); *Bog je prihvatio dušu nekome* (18); *ispustiti dušu* (19); *napustiti ovaj svijet* (20); *zlatna je ukopala nekog* (21); *hairli smrt* (22); *za pred dušu nekog* (23); *otići u Džennet* (24); *otići u Džehennem* (25); *došao je Azrail nekome (po nekog)* (26); *predvojila se duša nekome* (27); *Bogu dušu, Bog je neće* (28); *predavanje duše Bogu* (29); *vratiti se Allahu* (30); *Allahu je bio draži nego ljudima neko* (31); *zadnji dekik (dakika)* (32); *sudnji čas* (33); *odbrojani su časovi nekome* (34); *ispisali se dani nekome* (35); *odbrojali se dani nekome* (36); *došao je sudnji dekik nekome* (37); *došao je edžel nekome* (38); *vakat edželu* (39); *došao je kudret sahat nekome* (40);

došao je vaktisahat nekome (41); primakao se (otkucava) kudret sahat nekome (42); prikupiti svoj hljeb i vodu (43); teslim se učiniti (44); uzeti želju (45); ispratiti na put nekog (46); ne biti na ovome svijetu (47); ja na laži, on/ona na istini (48); pretresati mrtve kosti (49).

Konceptualna metonimija

rastati se sa životom (50); zatvoriti (prtvoriti) oči (51); progutala je crna zemlja nekog (52); kao da ga neko rukom uzeo nekog (53); završiti sa svojim životom (54); baciti kašiku (55); otegnuti badžake (56); prekinula se nafaka nekome (57); prdnuti u čorbu (58); prdnuti u fenjer (59); prdnuti u čanak (60); biti jednom nogom u grobu (61); prezuti opanke (62); biti samo duša (63); ostavljati/ostaviti (sijati/prosijati) svoje kosti (64).

Smrt – ubijanje, stradanje

kao da je neko oteo (ukrao) nekog (65); dati glavu (66); platiti glavom (67); ugasiti život (68); uzeti džan nekome (69); zakovrnuti glavu nekome (70); doći džana (71); iščupati jabučicu nekome (72); došao je crni dan nekome (73); platiti glavom (74); udariti čelom u ledinu (75); progutala (ponijela, pojela) je crna noć nekog (76); otjerati u grob nekog (77); pala je krv (78); pala je mrtva glava (79); suhnuti opanke nekome (80); prekinuti nafaku nekome (81); rastaviti sa svijetom nekog (82); predati Allahu na amanet nekog (83); prosuti drop nekome (84); učiniti kurban nekog (85); ugnati u zemlju nekog (86); sastaviti sa zemljom nekog (87); uzeti život nekome (88); razbiti čelo u fitilje nekome (89); izgoreti (suhnuti) džigerice nekome (90); presuditi sam sebi (91); dohakati sebi (92); poslati svilen gajtan nekome (93); zamijeniti glavu (94); pokloniti krv nekome (95); kobiti (iskobiti) glavu (96).

2.1.1. Prirodna smrt

Eufemizmima u frazeologiji iz kategorije smrti konceptualizira se smrt i umiranje, kako bi se izbjeglo moguće izazivanje nelagodnosti i upućivanje na osjećanja ili emocionalne efekte, te stoga postoji značajan broj eufemističnih izraza kojima se označava *smrt* ili *umiranje*. U procesu eufemizacije česta je perifraza, upotreba većeg broja riječi u opisivanju nečeg što bi mogla opisati jedna ili nekoliko riječi (Kvintilijan 1985).

U ovom radu analiziraćemo eufemistične frazeologizme kojima se izbjegava direktno pominjanje negativno označenih riječi *smrti* i *umiranje*, a eufemizmi se još bilježe i kod izraza sa značenjem “starost” (*počeli majstori da razvaljuju*), “bolest” (*kap je pogodila; srčka je strefila (udarila); biti na postelji; pasti na dušek; ona bolest; ono najgore*), “pijanstvo” (*razbijati dert; nasuti u kljun*), “intimni odnos” (*dijeliti postelju; biti na gomili; pomiješati koljena; uhvatiti na kamari; onaj posao*), “trudnoća” (*biti samdruga; nositi stomak*). Eufemistične frazeologizme iz tematskog polja smrti prema klasifikaciji Kune (Kuna 2007) možemo uvrstiti u grupu frazeologizama upotrebljavanih kao vid zamjene za nazive pojava koje izazivaju strah, a koje u kulturi imaju zlokobno značenje i izazivaju nelagodu, kao što je pominjanje đavola (u islamskoj religiji *šejtan*)...

Eufemizacija teme smrti nosi religijski koncept – po islamskom vjerovanju ljudi ne umiru, već se sele na drugi svijet, *ahiret*, koji se smatra novim životom, prema konceptualnoj metafori SMRT JE PRESELJENJE. Izrazi u kojima je smrt direktno pomenuta kose se sa religijskim načelima i izazivaju negativne emocije, a upotrebom eufemističnih frazeologizama umanjuje se žal, smrt se čini prihvatljivijom i religijski i društveno. U skladu sa navedenim, nije poželjno reći da je neko *umro*, a kako bi se teška riječ izbjegla, kod pripadnika islamske vjeroispovijesti upotrebljavaju se stereotipni, ustaljeni eufemistični frazeologizmi. U eufemističnosti frazeologizama iz semantičkog polja smrti sadržana je suptilnost i uljudnost. Neke lokalne frazeologizme iz pomenutog semantičkog polja karakteriše polisemantičnost, na šta ćemo u radu ukazati, ali ćemo se fokusirati na značenje smrti i za nju vezanih pojava.

2.1.1.1. Konceptualna metafora

U ovom dijelu rada biće predstavljeni eufemistični frazeologizmi sa značenjem “umrijeti”. Analiziraćemo frazeologizme kojima se označava prirodna smrt, nastala uslijed bolesti, starosti, a ne uslijed nesrećnih okolnosti, dakle, oni kojima je uopšteno značenje “smrt” ili “umiranje”. U korpusu istraživanja registrovani su frazeologizmi koji patetično i uzvišeno opisuju smrt, ali i oni koji smrt opisuju podrugljivo i pogrdno,

deprecijativno, disfemistično. Frazeologizme koji smrt opisuju uzvišeno, usmjerene na duhovni aspekt umiranja, karakteriše semantička pozadina religijskih vjerovanja o smrti, odnosno, vjerovanje u preseljenje duše na drugi, vječni svijet, koji se idealizuje radi lakšeg prihvatanja i suočavanja sa smrću. Stoga, kultura i religija nameću upotrebu eufemističnih frazeologizama, kaže se da *je neko preselio* (1) ili *odmorio svoju dušu* (2), te da nije u grobu, već *na boljem mjestu* (3) ili *u vječnoj ahiretskoj kući* (4), mehanizmom konceptualne metafore SMRT JE SELIDBA. Duša je poimana kao besmrtni element, pa je ustaljeno religijsko uvjerenje da je trenutak smrti samo trenutak preseljenja, vraćanja duše Bogu, na šta ukazuje i ajetom iz Kur'ana “mi smo Allahovi i mi ćemo se njemu vratiti” (El-Bekare, 156: 23). Život na ovom svijetu je, prema religijskim uvjerenjima, samo prolaznost, privremeno stanje, a umiranje ne postoji, u pitanju je samo *vraćanje Allahu* (5) i preseljenje duše na vječni svijet. Duša je smatrana besmrtnim elementom ljudskog postojanja, stoga su konceptualne metafore SMRT JE GUBITAK vrlo rijetke u frazeologizmima govora Rožaja. U psihologiji se na vjerovanje u zagrobni život gleda kao na olakšavanje prihvatanja činjenice da je smrt neizbježna. Stilogenost eufemizama i u frazeologiji “izvire i iz prirode onoga što ublažavaju, a ponekad čak i skrivaju, dakle – iz njihove indirektnosti, koja se suprotstavlja općoj težnji razgovornoga stila za konkretnošću” (Šehović 2003: 55).

Izuzetne frekventnosti je frazeologizam *preseliti* <se> (*otići*) *na ahiret* (6), zasnovan na religijskim konceptima. Sastavnica frazeologizma je imenica *ahiret*, kojom se na arapskom jeziku imenuje *onaj svijet*, vječni zagrobni svijet, te je umiranje eufemistično iskazano upotrebom glagola *preseliti*, sa konceptualnom metaforom SMRT JE SELIDBA na drugi svijet. Religija uvjerava da je smrt trenutak kad duša napušta tijelo, da je život na ovom svijetu prolazan i da je drugi svijet vječan. Srodni ovom su i frazeologizmi *promijeniti kuću* (7) i *promijeniti svijet* (8), takođe zasnovani na konceptualnoj metafori SMRT JE SELIDBA. Navedeni izrazi predstavljaju adekvatne zamjene i indirektna upućivanja na pojmove *smrt* i *umiranje*.

Prikladnijim i odgovarajućim izrazom smatra se i eufemistični frazeologizam *halaliti se s dunjalukom* (9), koji čuva religijski kontekst upotrebe. Frazeologizam eufemistično označava umiranje, sa metaforom SMRT JE SAPUTNIK u osnovi, a ekspresivnosti doprinosi upotreba orijentalnih leksema kao komponenata, glagol *halaliti*⁷, koja znači opraštanje, i imenica *dunjaluk*⁸, kojom se imenuje ovaj svijet, gdje se preko arapskog jezika ostvaruje veza sa jezikom Kur'ana – jezikom islamske religije. Doslovan prevod frazeologizma glasio bi “oprostiti se sa ovim svijetom”. Eufemističan je i frazeologizam *otići na bolji svijet* (10), kojim se ukazuje na vječnost i spasenje duše – odlazak na bolji svijet, izbjegavanjem direktnog pominjanja umiranja, nastalim i putem konceptualne metafore SMRT JE CILJNA LOKACIJA.

Frazeologizmi pokazuju čvrsto uvriježeno uvjerenje u religiji i kulturi o postojanju duše i svijeta na koji duša odlazi nakon smrti tijela na ovom. Uvjerenja su se reflektovala i na frazeologiju, kao direktnu poveznicu sa kulturom, a značajnu poziciju u frazeologiji zauzima i religija. Pomenuto religijsko vjerovanje bilježimo u frazeologizmu *teslimiti*⁹ *dušu* (11), sa komponentom *duša* u spoljašnjoj strukturi, a značenjem “umrijeti” u dubinskoj strukturi, i orijentalnim glagolom *teslimiti*, koji znači *predati se*, čime je pojačana ekspresivnost. Ovaj frazeologizam zabilježen je i u varijanti sa sastavnicom *džan*, orijentalnim ekvivalentom našoj leksemi *duša* – *teslimiti džan* (12). Registrovani su i frazeologizmi *dati Bogu dušu* (13) i *dijeliti se sa dušom* (14) u kojima je u osnovi metafora SMRT JE PRESELJENJE, odvajanje duše od tijela, što se javlja i u drugom frazeologizmu. Frazeologizmom *duša je ispala nekome* (15) slikovito je predstavljen trenutak smrti u kojem duša napušta tijelo. Posljednji trenutak života slikovito i eufemistično opisan je frazeologizmima *jedva piha duša u nosu nekome* (16) i *došla duša u nos nekome* (17) sa konceptualnom metaforom SMRT JE PRESTANAK TOKA, a eufemističan je i frazeologizam *Bog je prihvatio dušu nekome* (18), takođe sa metaforom SMRT JE

⁷ *haláliti* (aláliti) 1. *oprostiti*. 2. *pokloniti* (Škaljić 1966: 303)

⁸ *dunjaluk* <ar.-tur.> m. [DLjd. *dunjaluku*] *ekspr.* 1. ovaj svijet (*supr.* ahiret): *otići s ~a* 2. ljudi na ovom svijetu, ljudstvo na zemaljskoj kugli; svijet: *sav te ~ gleda* 3. ovosvjetska materijalna dobra: *borba za ~* (Halilović, Palić, Šehović 2010: 240)

⁹ *teslimiti* (se) – *predati se* (Škaljić 1966: 614)

SPASENJE/ODREDIŠTE, jer se smatra da je čovjek spašen ovog svijeta tek kad mu bog “prihvati” dušu. Komponenta *duša* javlja se i u frazeologizmu *ispustiti dušu* (19) koji je istog značenja. U osnovi metafore prelaska je vjerovanje u podjelu na ovozemaljsko i onostrano, pa se smrt kao prelazak sa ovog na drugi svijet bilježi i u metaforičnom frazeologizmu *napustiti ovaj svijet* (20). Na konceptualnoj metafori SMRT JE SPASENJE zasnovan je i frazeologizam *zlatna je ukopala nekog* (21), u značenju da je smrt (*hairli smrt* (22) čovjeku došla kao spas nakon dugog bolovanja i teškog života na ovom svijetu.

Takođe, u religijskim postulatima, a i praktikovanjem religije u društvu, prisutan je i ritual materijalnog davanja za dobrobit naroda kao vid iskupljenja na *onom svijetu* za ovozemaljske grijehove, kojim se pokazuje vjerovanje da čovjek treba da odgovara pred Bogom za djela počinjena na *ovom svijetu*, i eufemistično se opisuje izrazom *za pred dušu <nekome>* (23), koji označava strah od onoga što dolazi nakon smrti, prema podjeli Alana i Bridža (1991). Eufemistično se kaže *otići u Džennet* (24), kada se misli na Božju nagradu, a *otići u Džehennem* (25) kada se misli na Božju kaznu.

U religiji je utemeljeno vjerovanje o postojanju nadnaravnih bića, anđela, meleka, koji su zaduženi za uzimanje i vođenje čovjekove duše, a to vjerovanje je zabilježeno i u frazeologizmu *došao je Azrail nekome (po nekog)* (26), kojim se eufemistično prenosi da je neko umro ili da je na samrti. U spoljašnjoj strukturi ovog frazeologizma registrujemo onimsku komponentu *Azrail* kojom se u islamu označava ime meleka smrti. U istom značenju upotrijebljen je i frazeologizam *predvojila se duša* (27), sa semantikom teškog bolovanja. Bolovanje je opisano i frazeologizmom *Bogu dušu, Bog je neće* (28) u čemu je vidljivo shvaćanje trenutka smrti kao spasa svakog ovozemaljskog otežanja, a smrt opisana eufemistično kao *predavanje duše Bogu* (29). Frazeologizmima *vratilo se Allahu neko* (30) i *Allahu je bio draži nego ljudima neko* (31) uzvišenim tonom označava se umiranje prirodnim putem. U semantici navedenih frazeologizama je uzvišena dimenzija, gdje je umiranje, sa konceptualnom metaforom SMRT JE PUTOVANJE, prikazano kao uzvišen i poseban trenutak odlaska, vraćanja, smrt nije predstavljena

kao gubitak, već kao Božja (Allahova) milost, a time se ublažava i pokušava se otkloniti čovjekov strah od smrti, kao i shvatanje smrti kao poraza. Smrt je poimana kao zasluženi odmor, trenutak nastupanja blaženstva, i onima koji su bili u patnji i na mukama u životu, smrt je donijela priliku za vječni odmor.

U lokalnoj frazeologiji ne bilježimo zasnivanje frazeologizama na metafori sna, iako je u frazeologiji susjednih govora prisutna, a u vjerovanjima od antičke kulture do hrišćanske religije. U lokalnim frazeologizmima registrovana je metafora SMRT JE VRIJEME i poimanje smrti kao isticanja vremena u izrazima: *zadnji deki*¹⁰ (*dakika*) (32); *sudnji čas* (33); *odbrojani su časovi nekome* (34); *ispisali se dani nekome* (35); *odbrojali se dani nekome* (36); *došao je sudnji dekik nekome* (37); *došao je edžel*¹¹ *nekome* (38); *vakat edželu* (39); *došao je kudret sahat*¹² *nekome* (40); *došao je vaktisahat*¹³ *nekome* (41); *primakao se (otkucava) kudret sahat nekome* (42). U navedenim frazeologizmima zapažena je upotreba orijentalne leksike sa ciljem očuvanja veze sa religijom. Iz primjera uviđamo da se naglašava trenutak umiranja i da se svaki od frazeologizama odnosi na smrt iz prirodnih razloga, koja nije nagla, a po religijskim konceptima je i očekivana. U korpusu istraživanja bilježe se i frazeologizmi koji se odnose na pripremanje za smrt – *prikupiti svoj hljeb i vodu* (43); *teslim se učiniti* (44); *uzeti želju* (45). Posljednji frazeologizam autentičan je po vjerovanju da onaj koji je na samrti, u posljednjim trenucima života, ima poseban pogled na svijet, što se opisuje frazeologizmom *uzimanje želje*, odnosno, *uzimanje želje* znači gledanje ovog svijeta posljednji put. Metafora SMRT JE PUTOVANJE u osnovi je frazeologizma *ispratiti na put nekog* (46) kojim se označava *dženaza*, a litotiziranim frazeologizmom *nije na ovome svijetu* (47) ublažavana je tvrdnja da je neko preminuo.

¹⁰ *dekika f i dekik -ika m* (ar.) *minuta*. < tur. *dekika, dakika* < ar. *daqiqā* (Škaljić 1966: 209)

¹¹ *edžel m* (ar.) *suđeni čas kada se mora umrijeti; smrt; usud, kob.* < tur. *ecel* ar. *äğäl* smrt; rok (Škaljić 1966: 262)

¹² *kudret-sât, kudret-sahat* (iskrvlj. *küdre-sahat, kudri-sahat*) *m* (ar.) *tajanstveni nevidljivi sat čije se kucanje u sobi čuje, ali se sat ne vidi (po narodnom vjerovanju).* < tur. *kudret saati, tur. izft* (Škaljić 1966: 422)

¹³ *vaktisahat i vaktisahat m* (ar.) *smrtni čas, smrt* < tur. *vakt-i saat* vrijeme ča- sa, sl. "vrijeme smrti", v. *vakat i sahat* (Škaljić 1966: 637)

Ni u jednom od analiziranih frazeologizama nije zabilježeno eksplisito pominjanje smrti, što je dokaz tvrdnji da je *smrt* smatrana tabu riječju, a analiza pokazuje da su kao mehanizmi u službi eufemizacije upotrijebljene različite stilske figure.

Iako je, kao što analiza pokazuje, većina frazeologizama obilježena religijskim konceptima, nijedan od njih nije ograničen samo na religijski kontekst i religijski funkcionalni podstil, istraživanje je pokazalo široku upotrebljivost. Takođe, bilježimo da je tabuizirano i pominjanje pokojnika u frazeologizmu *ja na laži, on/ona na istini* (48), koji se upotrebljava u pominjanju nečega što je pokojnik govorio, sa naglašavanjem da je to istina, a sa ciljem da se ukaže poštovanje prema njemu. Takođe, ogovaranje mrtvih i neprikladan govor o njima opisuje se kao *pretresanje mrtvih kostiju* (49).

2.1.1.2. Konceptualna metonimija

Konceptualna metonimija predstavlja fenomen utemeljen na našim iskustvima, koji podliježe općenitim i sistematskim principima, i koji daje strukturu našim mislima i djelovanju.¹⁴ Konceptualnu metaforu čine dva domena, izvorni i ciljni (Stanojević 2013: 54), a metonimiju jedan (Brdar, Brdar-Szabó 2001: 36). Često se, pored metafore, u korpusu istraživanja kao konceptualni mehanizam nastanka frazeologizama javlja i metonimija, ključni stilistički mehanizam, a u ovom slučaju i mehanizam frazeologizacije, pomoćno sredstvo u eufemizaciji kojim se označava pojmovna veza između pravog i asociiranog naziva, što se u ovom slučaju povezuje sa tjelesnim aspektom umiranja i asociiranim, besmrtnim elementom – *duše*. Ana Engelking (1984: 124) pominje dvije vrste metonimije, na šta ćemo u nastavku ukazati, te u skladu sa tom podjelom analizirati i frazeologizme iz istraživačkog korpusa.

Frazeologizmi iz analiziranog korpusa potiču od asocijacija na procese i etape umiranja, od religijskih uvjerenja o procesu umiranja i vjerovanja u zagrobni život i ono što čovjeka čeka nakon smrti na ovom svijetu. Uz to moramo naglasiti da su najbrojniji izrazi koji se povezuju sa

¹⁴ “grounded in our experience, is subject to general and systematic principles, and structures our thoughts and actions.” (Radden i Kövecses 1999: 18)

vjerovanjem u preseljenje duše na drugi, obećani svijet, te je to prisutno kod velikog broja metaforičko-metonimijskih frazeoloških izraza na našem jeziku. Frazeologizam *rastati se sa životom* (50) nije eufemistični izraz koji utemeljenje ima u islamu, već je povezan i sa hrišćanstvom, možemo ga smatrati internacionalnim, a u osnovi je metafora ŽIVOT JE SAPUTNIK oslonjena na način opraštanja pojedinca sa dragom osobom, a ova konceptualizacija je vrlo rijetka. Konceptualna metonimija SMRT JE SAN vezana je za frazeologizam *zatvoriti (prtvoriti) oči* (51), u kojem se i aluzivno govori o smrti, ukazujući na etape umiranja, kao i u frazeologizmu *progutala je crna zemlja nekog* (52), povezanom sa asocijacijom na sahranu, *dženazu*, nastalim metonimijskim prenosom CJELINA ZA DIO, obreda sahranjivanja, ali i metaforom SMRT JE ŽIVO BIĆE. Metonimijski frazeologizam je i izraz *kao da ga neko rukom uzeo* (53), što je asocijacija na iznenadno, brzo uzimanje, bez traga, tip metonimije DIO ZA CJELINU. Eliecer Crespo Fernández (2006: 110) pominje “sentimentalne efekte smrti”¹⁵ u okviru metonimije, što se odnosi na prazninu, na gubitak i razdvojenost koja nastaje nakon smrti.

Za kraj ćemo pomenuti sintaksičku strategiju parafraziranja kojom se nastoji izbjeći direktno pominjanje *smrti* i *umiranja*, kroz upotrebu različitih sintagmi kojima se pokušava zaobići i ublažiti neminovna činjenica, kao što je frazeologizam *završiti sa svojim životom* (54). Ovim frazeologizmom zaobilazi se iskazivanje pojma *smrti* i ublažava se njegovo značenje.

U jezicima su česte i podsmješljive metafore i metonimije u inherentnoekspresivnim frazeologizmima, a njih pominje i Engelking (1984), češće sa metonimijama, rjeđe metaforama podrugljivog tona – *baciti kašiku* (55); *otegnuti badžake* (56); *prekinula se nafaka nekome* (57); *prdnuti u čorbu* (58); *prdnuti u fenjer* (59), *prdnuti u čanak* (60). Bilježi se i frazeologizam *jednom nogom u grobu* (61) kojim se podrugljivo označava osoba na samrti, ali i osoba starije dobi, a frazeologizmom *prezuti opanke* (62) označava se umiranje, ali naspram njih stoji i frazeologizam *samo duša* (63), kojim se eufemistično ukazuje na osobu izuzetno slabog zdravstvenog stanja, na samrti. Šalama i podrugljivim

¹⁵ “sentimental effects of death for death” (Crespo Fernández 2006: 110).

tonom uklanja se strah od smrti, da smrt ne znači ništa i da se od nje ne ustukuje. U frazeologiji su često ispunjeni podsmješljivim i podrugljivim stavom i frazeologizmi iz ostalih semantičkih polja, međutim, najjača je eufemizacija izraza iz semantičkog polja smrti.

Važno je naglasiti da je, i pored religijskih vjerovanja i društvenih uvjerenja, smrt predstavljena i metaforom kraja nije rijetka pojava u komunikaciji našeg društva, a što se kosi sa stavom religije. Metonimijskim mehanizmom koncepzualizacije preslikavanjem DIO JE CJELINA nastao je izraz *ostavljati/ostaviti (sijati/prosijati) svoje kosti* (64) koji opisuje odlazak duše od tijela, izdvajanjem dijela tijela, kostiju, koje ostaju na ovom svijetu, a duša odlazi. Semantika ovog frazeologizma je i “poginuti”, odnosno, “žrtvovati svoj život zarad nekog višeg cilja ili nečeg važnog”. Takođe, na konceptualnoj metonimiji zasnovan je i frazeologizam *otegnuti badžake*.

Navedeni metonimijski koncepti, analizirani po uzoru na metaforičke, pokazali su frekventnu upotrebu, od kojih su najfrekventnije DIO JE CJELINA i CJELINA JE DIO, uz interakciju sa metaforom.

2.1.2. Smrt – ubijanje, stradanje

Ovaj dio rada posvećen je analizi eufemističnih frazeoloških jedinica iz semantičke kategorije smrti sa značenjem “poginuti”, “usmrтити”, “proliti krv”, “osuditi na smrt”, “biti osuđen na smrt”. Iz same činjenice da se izbjegava pominjanje riječi *ubica*, te da jezik posjeduje sinonime kojima se ta riječ zamjenjuje, radi izbjegavanja pominjanja ubijanja, kažnjavanja, smrtnog stradanja itd., o čemu svjedoče brojni lokalni frazeologizmi, a ključni razlog eufemizacije možemo naći u tabuiziranosti pominjanja zla.

Analiza frazeologizama pokazuje da je neprirodna smrt eufemizirana na različite načine, isto kao i prirodna, s tim što je eufemizacija neprirodne smrti angažovana, ukazujući na težinu zločina i moralnu osudu ubistva. Značajan broj frazeologizama obilježen je potpunom desemantizacijom, odnosno, sastavnice koje čine frazeologizam semantički su transponovane.

Na težinu prihvatanja smrti i mirenja sa činjenicom da je smrt neminovna i sastavni dio života čovjeka, ukazuje i frazeologizam *kao da je neko nekog oteo (ukrao)* (65), iz kojeg saznajemo koliko umiranje člana porodice teško pada ostalim članovima, prijateljima, rodbini, da se ne mogu pomiriti sa nepovratnim odlaskom i težinom trajnog gubitka, te da su od šoka i nevjerice ostali u neznanju šta se zbilo sa njim, pa odsustvo izgleda kao da je neko odjednom oteo člana porodice, prijatelja...

U jeziku bilježimo grupu frazeologizama koji imaju značenje pogibije ili stradanja od drugog lica, ali i smrt kao žrtvovanje zarad nekog višeg cilja, kao što su frazeologizmi *dati glavu* (66); *platiti glavom* (67). U osnovi ovih frazeologizama, na sintaksičkom planu je perifraza, pomoću koje se daje širi opis radi izbjegavanja riječi koju nije prikladno pomenuti.

U frazeologizme koji imaju značenje “ubiti” spadaju: *ugasiti život* (68); *uzeti džan nekome* (69); *zakovrnuti glavu nekome* (70). Frazeologizam *uzeti džan* bilježi se i u varijanti *doći džana* (71), istog značenja. Leksema *džan* zamijenjena je ekvivalentom orijentalizmom *džan*, prevod izraza bi glasio *uzeti dušu* ili *doći duše*, analogno frazeologizmu *doći glave*. Frazeologizmom *uzeti dušu* označava se sami čin ubistva, naglašava se uzimanje i elementa koji se smatra besmrtnim. Surovo ubistvo osobe muškog pola opisuje frazeologizam *iščupati jabučicu nekome* (72). Analiza pokazuje da se eufemistične frazeološke konstrukcije odnose i na osobu koja je ubijena i na osobu koja ubija. Sa značenjem “poginuti, stradati” bilježe se frazeologizmi *došao je crni dan nekome* (73); *platiti glavom* (74); *udariti čelom u ledinu* (75); *progutala (ponijela, pojela) crna noć nekog* (76). Sa značenjem “ubiti” su i frazeologizmi *otjerati u grob nekog* (77); *pala je krv* (78); *pala je mrtva glava* (79).

U ovom tematskom okviru bilježe se ironični frazeologizmi: *suhnuti opanke nekome* (80); *prekinuti nafaku nekome* (81), kojima se opisuje ubistvo počinjeno rukom čovjeka za što *socium* ne odobrava. Eufemističnim frazeološkim izrazima rijetko se opisuje osuda ubice, samim tim što se eufemizmom umanjuje krivica i ogorčenost govornika na takav čin, ali se ipak u samom opisu čina ubijanja javljaju eufemizmi, prihvaćeni kao primjereniji način govorenja o takvom činu. Ovoj grupi

frazeologizama pripadaju i izrazi *rastaviti sa svijetom nekoga* (82); *predati Allahu na amanet nekoga* (83); *prosuti drop nekome* (84); *učiniti kurban nekog* (85); *ugnati u zemlju nekog* (86); *sastaviti sa zemljom nekog* (87); *uzeti život nekome* (88). Iz nabrojanih frazeologizama izdvajamo izraz *učiniti kurban nekog* sa značenjem žrtvovati nekog, nečiji život, na način koji propisuje religija za prinošenje životinjske žrtve, te se ovim eufemističnim izrazom jača ekspresivnost. “Dakle, može se izvesti zaključak da ekspresivnost eufemizama proizlazi iz konteksta, dok inherentna ekspresivnost druge vrste eufemizama proistječe iz njihove istovremene i dominantnije frazeološke prirode.” (Šehović 2003: 55). Izuzetne ekspresivnosti su i frazeologizmi *razbiti čelo u fitilje nekome* (89) i *izgoreti*¹⁶ (*suhnuti*) *džigerice nekome* (90) istovjetne semantike.

Pored navedenih, izdvaja se i kategorija eufemističnih frazeologizama sa značenjem suicida. Na južnoslovenskom govornom prostoru ustaljen je izraz *presuditi sam sebi* (91), sa značenjem “izvršiti samoubistvo”, a pored njega registrovan je i lokalni frazeologizam *dohakati sebi* (92).

Takođe, semantičkom poju smrti pripadaju i frazeologizmi kojima se označava smrtna kazna, presuda, a evidentiran je frazeologizam *poslati svilen gajtan nekome* (93) sa značenjem “osuditi na smrt”. U ovom frazeologizmu prisutna je eusemija, ali i kriptoesmija. Uz ovo semantičko polje vezuju se i frazeologizmi iz kategorije osvete i opraštanja ubistva: *zamijeniti glavu* (94); *pokloniti krv nekome* (95) itd. Bilježimo i frazeologizam *kobiti (iskobiti) glavu* (96) koji znači “slutiti smrt”. Uglavnom je u eufemističnim frazeologizmima desemantizacija potpuna jer sve komponente gube svoje izvorno značenje.

Izuzetno su brojne perifraze za glagol *umrijeti*, a u semantičkoj transpoziciji najčešće je u osnovi metafora. Upotrebom jezičkih sredstava i putem eufemizama izbjegavaju se direktna upućivanja a smrt i umiranje, a mnogi od navedenih frazeologizama temelje se na religiji. Eusemija predstavlja strategiju koja se odlikuje zamjenjivanjem tabu izraza prihvatljivijim, pozitivnih ili neutralnih konotacija, kao što vidimo iz analize, koja dokazuje hipotezu o raširenosti eufemizacije u

¹⁶ Kratko *jat* iza *b, p, v, m, d, t, r, z, s, c* u govoru Rožaja zamijenjeno je sa *e* (Mujević 2022), te je u upotrebi oblik *izgorela*.

frazeologizaciji. Direktno pominjanje smrti i umiranja bi se moglo shvatiti disfemizmom – oštrom riječju koju treba izbjegavati.

Zaključak

Tabui su otporni na zub vremena i ostaju netaknuti kroz vrijeme, a bilježi ih i čuva frazeologija, kao sloj jezika vrlo otporan na primjene. Često se pojavljuju su u okviru različitih semantičkih polja u frazeologiji, a korpus istraživanja pokazuje da su nepoželjne i neodgovarajuće riječi iz semantičkih polja *samoubistvo*, *ludilo*, *pijanstvo*, *bolest*, *ubistvo*, *smrt*, a u ovom radu analizirana je eufemizacija frazeologizmima iz semantičkog polja smrti, bilo da je u pitanju prirodna smrt ili ubistvo, odnosno, načini ublažavanja ovog tabua i pronalaženja adekvatnih zamjenskih frazeoloških eufemističnih konstrukcija. U radu nijesu analizirani frazeologizmi u kojima se slika smrti očituje na posredan način.

Činjenica o nezaobilaznosti i neizbježnosti smrti čovjeku je teško prihvatljiva, pa se i samo pominjanje smrti izbjegava, a u slučajevima kada se mora pomenuti, pribjegava se njenoj eufemizaciji. Kao bi se izbjegla nelagodnost, u jeziku se stvaraju adekvatni frazeologizmi kojima se izbjegava pominjanje tabua. Eufemistične frazeologizme karakteriše pozitivna i neutralna obojenost, ali ne negativna obojenost. Analiza eufemističnih frazeologizama pokazuje da frazeologizmi iz tematskog polja smrti predstavljaju vrlo bogat fond, te da postoje različiti mehanizmi eufemizacije, koji su u radu predstavljeni. Prema vrsti eufemizacije možemo posmatrati i podsmješljive i podrugljive frazeologizme, kao postupke kojima se umanjuje osjećaj čovjekove nemoći i straha. Istu svrhu imaju oslanjanja na religijske koncepte. Eufemizacija je prisutna u razgovornom stilu, a semantičku podlogu predstavljaju religijski koncepti izbjegavanja pominjanja smrti, i to negiranjem, otporom, vjerovanjem u nastavak života, vječnost duše itd., vezani su za privatnu komunikaciju kako bi ublažili bol osobe koja je izgubila nekog bliskog. Suštinu eufemističnih frazeologizama predstavlja eusemija (ublažavanje) ali i kriptosemija (skrivanje).

Analiza pokazuje da se eufemistični frazeologizmi i semantičkog polja smrti u komunikaciji upotrebljavaju zbog konvencijalno neugodnih asocijacija, indirektnim upućivanjem na referenta. Ostvaruju se uz učešće brojnih stilskih figura kao mehanizama, što smo u radu prikazali, osvrnuvši se posebno na konceptualnu metaforu i metonimiju te na to da se ne može svrstati sve pod jednu. Gotovo svi navedeni primjeri mogu se zamijeniti jednom riječju, što je svojstvo perifraze. Cilj u ovom radu bio nam je da prikazemo najčešće eufemističke strategije i frazeologizme koji se koriste kao zamjena za riječi iz semantičkog polja smrti. Eufemistični frazeologizmi iz razmatrane teme smrti, obilježeni religijski i kulturološki, dokazuju da je smrt tabu i teška riječ i da se redovno izbjegava njeno pominjanje, a samim tim umanjuje se emotivna obojenost. U upotrebi su u razgovornom stilu, te su predmet proučavanja savremenih semantički, pragmalingvistički i sociolingvistički usmjerenih istraživanja. Veliki dio eufemističnih frazeologizama, različite strukture i tvorbe, nezamjenljiv je, pogotovo kad je u pitanju religijska frazeologija, i svakodnevno se upotrebljava, sa naglašavanjem neizvjesnosti smrti, koja je u frazeologiji opisana kao bliža *no jaka za vrat*. Mehanizmi eufemizacije često se preklapaju, pa nekad nije moguće jasno odrediti najvažniji, ali je evidentno da je dominantna konceptualna metafora.

Literatura

- Allan, Keith; Burridge, Kate (1991): *Euphemism & Dysphemism: Used as Shield and Weapon*, Oxford University Press, Oxford.
- Allan, Keith; Burridge, Kate (2006): *Forbidden words. Taboo and the censoring of language*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Mahmutović, Alisa (2012): *Kao frazeološki rječnik: Rječnik frazema s poredbenom česticom „kao“*. Dobra knjiga, Synopsis, Sarajevo – Zagreb.
- Anić, Vladimir (2007): *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb.
- Babić, Duško (2012): *Školski rječnik književnih termina*, BIGZ, Beograd.
- Bugarski, Ranko (2009): *Uvod u opštu lingvistiku*, Čigoja štampa, Beograd.

- Crespo Fernández, Eliecer (2006): The language of death: euphemism and conceptual metaphorization in Victorian obituaries, *SKY Journal of Linguistics* 19, 101–130.
- Dabrowska, Anna (1993): *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Engelking, Anna (1984): Istota i ewolucja eufemizmów (na przykładzie zastępczych określeń śmierci). *Przegląd Humanistyczny*, nr 4, 115–129.
- Enright, Dennis Joseph (1985): *Fair of Speech: The Uses of Euphemism*. Oxford University Press, Oxford.
- Fernandez, Eliecer Crespo (2006): The language of Death: Euphemism and Conceptual Metaphorization in Victorian Obituaries, *SKY Journal of Linguistics* 19, 101–130.
- Fink-Arsovski, Željka (2002): *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. FF press, Zagreb.
- Giel, Karina (2013): Eufemistični frazemi kao izraz jezičnog tabua (na primjeru frazema značenjskog polja *smrt* u hrvatskom i poljskom jeziku), *Strani jezici*, 42, 1–2, 85–116.
- Gross, John (1985): Intimations on mortality. *Fair of speech. The uses of euphemism*, Oxford University Press, Oxford, 203–219.
- Halilović, Senahid; Palić, Ismail; Šehović, Amela (2010): *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Kovačević, Miloš (2015): *Stilistika i gramatika stilskih figura*, Jasen, Beograd.
- Kövecses, Zoltan (2005): *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Krawczyk-Tyrpa, Anna (1996): Tabu i eufemizmy we frazeologii. *Problemy frazeologii europejskiej I*, Wydawnictwo Energeia, Warszawa, 81–92.
- Kuna, Branko (2007): Identifikacija eufemizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku, *Fluminensia*, 19, 1, str. 95–113.
- Kur'an* (2011). Novi Pazar: El-Kelimeh, Mešihat Islamske zajednice u Srbiji.
- Kvintilijan, Mark Fabije (1985): *Obrazovanje govornika*, Veselin Masleša, Sarajevo.

- Lenfesty, Corrine (1998): *Choices for the living, honour for the dead: a century of funeral and memorial practices in Lethbridge*, Thesis, University of Lethbridge, Faculty of Arts and Science, Lethbridge, Alta.
- Matešić, Mihaela (2006): Frazеologija mjesnoga govora Vrbovskoga. *Fluminesia*, 18, 2, str 37–81.
- Matijašević, Jelka (1983): Eufemizmi i sinonimija. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 12/1*, Beograd, 107–116.
- Melčuk, Igor (2006): *Phrasemes in Language and Phraseology in Linguistics*, Université de Montréal, Canada.
- Mihas, Elena (2005): Non-Literal Language in Political Discourse. *LSO Working Papers in Linguistics 5: Proceedings of WIGL*, 124–139.
- Molinie, Georges (2002): *Stilistika*. Ceres, Zagreb.
- Mujević, Dženisa (2022): Fonetske specifičnosti govora Rožaja. *Vaspitanje i obrazovanje*, br. 3, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica.
- Opašić, Maja; Gregorović, Maja (2011): Smrt u hrvatskoj frazeologiji. *Croatica et Slavonica Iadertina*, vol.6, br. 6, 55–72.
- Palmer, Frank Robert (1979): *Semantics (a new outline)*, University Press, Cambridge.
- Pasini, Dinka (2003): *Funkcije eufemizama u hrvatskom leksiku*. Magistarski rad u rukopisu, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Pasini, Dinka (2005): Eufemizmi u Anićeve Rječniku, *Fluminensia*, br. 2, 59–66.
- Radden, Günther; Zoltan Kövecses (1999): Towards a Theory of Metonymy. In Klaus-Uwe Panther and Gunter Radden (ed.). *Metonymy in Language and Thought*, 17–66.
- Rawson, Hugh (1981): *A Dictionary of Euphemisms & Other Doubletalk*, Crown Publishers, New York.
- Rečnik književnih termina* (1986): Ur. Dragiša Živković, Nolit, Beograd.
- Solak, Edina; Arnaut, Alica (2015): Jezička stvarnost kroz eufemizme i tabue, *Istraživanja: časopis fakulteta humanističkih nauka*, god 10. br. 10, Fakultet humanističkih nauka, Univerzitet Džemal Bijedić, 175–188.
- Solar, Milovoj (2005): *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb.

- Stanojević, Mateusz-Milan; Parizoska, Jelena; Stanojević, Marek-Mladen (2007): "Kulturni modeli i motivacija frazema". U: Granić, Jagoda (ur.). *Jezik i identiteti*, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku – HDPL, 569–577, Zagreb – Split.
- Šehović, Amela (2003): Eufemizmi i tabu-riječi, *Književni jezik*, god 21, br. 1, 53–60.
- Šehović, Amela; Haverić, Đenita (2017). *Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Škaljić, Abdulah (1966): *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Svjetlost, Sarajevo.
- Šonje, Jure (2000): *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Školska knjiga, Zagreb.
- Ullmann, Stephen (1967): *The Principles of Semantics*, Basil Blackwell/ Glasgow: Jackson, Son & CO. Oxford.

Euphemistic Phraseologisms from the Semantic Field of Death in the Speech of Rožaje

Abstract: The aim of this paper is to analyze dialectal, authentic euphemistic phraseologisms from the speech of Rožaje within the semantic field of death, marked by exceptional expressiveness and vividness. The phraseologisms analyzed in the paper were collected through dialectal research of the Rožaje speech and represent a specificity of this speech area, rarely recorded in neighboring dialects. Through this study, we aim to present the taboo nature of the topic of death and the conceptualization of the terms "death" and "dying" in language, which are undesirable for utterance in conversational style, leading to the creation of euphemistic phraseologisms in dialectal phraseology. This taboo, a form of social control, is imposed by religion, culture, and society, and individuals are taught this from birth through upbringing and education. The taboo most often applies to death, old age, illness, and intimate relations, but in this paper, we will focus on euphemistic phraseologisms from the tabooed thematic field of death. Death, as part of every civilization, has been euphemized through various mechanisms since the earliest beginnings of collective and individual cultural formation. This will be presented from the perspective of cognitive linguistics. Additionally, we will identify the most productive mechanism in the creation of euphemistic phraseologisms related to the terms "death" and "dying."

Keywords: euphemism, dialectal phraseology, taboo topic, death, dying, cognitive linguistics, conceptual metaphor, conceptual metonymy